

**BİR MÜFESSİR OLARAK
İMAM MÂTÜRÎDÎ**

BİR MÜFESSİR OLARAK İMAM MÂTÜRÎDÎ

Bölüm Yazarları

Veysel GENÇİL - Ömer DİNÇ - Harun BOZKURT - Sevim GELGEÇ
Yusuf TOPYAY - Abdussamet VARLI - Ercan ŞEN - Mehmet Mahfuz ATA
İbrahim ATAY - Lütfi ÖZBEY - Bayram AYHAN - Soner AKSOY
Mustafa MADEN - Burhan BALTACI - Davut ŞAHİN
Halil İbrahim AYDIN - Murat KAYACAN - Hadiye ÜNSAL

Editörler

Ali KARATAŞ - Gökhan ATMACA
Bayram DEMİRCİGİL - Soner AKSOY

Sayfa ve Kapak Düzeni

A. Azzam ÖZEL

ISBN

978-625-8085-33-4

Baskı- Cilt

Step Ajans

Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi No.11 Bağcılar / İstanbul
Tel. 0212 446 88 46 Fax. 0212 446 88 24
Matbaa Sertifika No: 45522

CEMÂZİYELEVVEL - 1444 / ARALIK - 2022

1. BASKI

Kitâbî

Ziya Gökalp Mahallesi, Abdullah Paşa Caddesi, No:28

Başakşehir/İstanbul

Telefon/Faks: 0212 512 45 43 - 512 51 66 - 512 90 40

WhatsApp Hattı: 0212 909 80 86 Web: www.bekakitap.com

Eposta: bekayay@hotmail.com

Yayıncılık Sertifika No: 50128

Kitâbî Beka Araştırma Danışmanlık Reklamcılık Eğitim

Yayıncılık ve Tic. Ltd. Şirketi'nin tescilli markasıdır.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Rivayetlere Yaklaşımı Bağlamında Mâtürîdî'nin Tefsirinde Bilmeye İhtiyaç Duymadığı Hususlara Dair Bir İnceleme

Soner AKSOY¹

Giriş

Ehl-i sünnet kelimasının kurucu ismi olan İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) kelimacı kimliğinin yanı sıra erken dönemde yetişmiş ön önemli tefsir âlimlerinin başında gelmektedir. Bu açıdan o kelim sahasında olduğu gibi tefsir alanında da özellikle temsil ettiği yorum anlayışıyla kurucu bir şahsiyettir. Nitekim kaleme aldığı *Te'vilâtül-Kur'ân* isimli tefsiriyle hem kendi dönemine damgasını vurmuş hem de sonraki süreçte oluşan tefsir literatürü üzerinde belirleyici bir etki meydana getirmiştir. Malum olduğu üzere İmâm Mâtürîdî ehl-i hadîs yaklaşımının hâkim olduğu bir dönemde Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) takipçisi olarak ehl-i rey kanadının en güçlü temsilcisidir. Ancak Ebû Hanîfe ehl-i rey yaklaşımının fıkıh alanındaki tatbikçisi pozisyonunda iken Mâtürîdî ise daha ziyade tefsir sahasındaki uygulayıcısı durumundadır. Zira o tefsirinde yorum malzemesi olarak rivayetlere büyük oranda yer vermekle birlikte bunları sadece nakletmekle yetinmemiştir ki buradaki rivayetten kasıt sadece Hz. Peygamber'den gelen nakiller değil, tefsir kaynağı bakımından kendisinden önce aktarılan görüş, düşünce, yorum ve tevil kabilinden her türlü nakildir. Mâtürîdî nakil karşısında aklî düşünceye çok büyük bir önem vermiş ve ayetlerin tefsiri bağlamında nakledilen rivayet ve görüşleri çeşitli açılardan kritik etmiştir. Bu bağlamda ehl-i hadîsin her türlü rivayeti bağlayıcı bir bilgi mesabesinde gördüğü, diğer yandan

1 Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Bilim Dalı, soneraksoy@sakarya.edu.tr

birtakım batınî grupların haberî bilginin bağlayıcılığını mutlak manada inkâr ettiği bir dönemde İmâm Mâtürîdî'nin rivayetlere yönelik bu kritikçi yaklaşımı özgün bir değer taşımaktadır.² Zira o tefsirde kaynak olarak görülen rivayetleri ne ehl-i hadîs gibi bütünüyle makbul görmüş ne de birtakım batınî gruplar gibi tamamen yok saymıştır. Bilakis kritikçi yaklaşımıyla bu ikisi arasında bir denge kurmuştur.³

İmâm Mâtürîdî'nin tefsirinde ayetlerin anlaşılması bağlamında naklettiği rivayetleri ve görüşleri kritik ederken ليس بنا إلى تعرف حقيقته حاجة “Bunun hakikatini bilmeye bizim için ihtiyaç yoktur.”, ليس لنا إلى معرفة تلك “Bunu bilmeye bizim ihtiyacımız yoktur.”, ولا نحتاج إلى معرفة ذلك “Bunu bilmeye ihtiyaç duymayız.” gibi benzer ifadeleri sıklıkla kullandığı görülmektedir. Öyle ki tespit edebildiğimiz kadarıyla Mâtürîdî tefsirinde bu türden ifadeleri yüze yakın yerde zikretmektedir. Hatta tefsirinin ilk ciltlerinde daha sık kullanırken tekrara düşmemek kaygısıyla olsa gerek ilerleyen ciltlerde daha seyrek kullandığı fark edilmektedir. Mâtürîdî'nin bu türden ifadeleri kullandığı yerleri incelediğimizde bunları konularına göre dört başlık altında tasnif edebiliriz. 1. Kıssalarda müphem/kapalı olan yer-mekân-kişi-olay gibi hususların bilinmesine ihtiyaç duyulmaması. 2. Allah, kıyamet, melek gibi gayb alanıyla ilgili anlatılan hususların mahiyetinin bilinmesine ihtiyaç duyulmaması. 3. Ayetin nüzul sebebinin ve kimin hakkında nazil olduğunun bilinmesine ihtiyaç duyulmaması. 4. Bir lafzın medlülünün kesin olarak belirlenmesine ihtiyaç duyulmaması. Dolayısıyla bu araştırmada Mâtürîdî'nin ilgili ifadeleri kullandığı bu yerlere yönelik örnekler verilecek, ardından onun düşünce dünyasında ve tefsir anlayışında bu yaklaşımın nereye oturduğuna dair genel bir değerlendirmede bulunulacaktır.

2 Söz gelimi siyerle ilgili kritik ettiği rivayetler için bk. Veysel Gengil, “Mâtürîdî'nin Siyer'e Dair Kritik Ettiği Bazı Rivayetler”, *Akademik Siyer Dergisi* 1/1 (2020), 63-83.

3 Mâtürîdî'nin ehl-i hadîse yönelttiği eleştiriler için bk. Sıddık Korkmaz, *İmâm Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri* (Ankara: İz Yayıncılık, 2017), 99-111.

1. Kıssalar

İmam Mâtürîdî rivayetleri kritik ederken bilinmesine ihtiyaç duymadığı konuların başında Kur'an kıssalarının ayrıntılarına dair nakledilen rivayetler oluşturmaktadır. Öyle ki "Bilmeye ihtiyacımız yoktur." türünden zikrettiği ifadelerin yarısından fazlası kıssalarla ilişkilidir.

1.1. Hz. Âdem'e Yasaklanmış Ağacın Türü

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ *"Dedik ki: 'Ey Âdem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz."*⁴

Mâtürîdî bu ayet bağlamında Hz. Âdem'e yasaklanmış ağacın türüne ve mahiyetine yönelik farklı rivayetlere yer vermiştir. Bir görüşe göre bu ağaç üzüm asması olup insan türünün temsilcisi Âdem ve Havva'nın imtihan vesilesini teşkil etmekte ve aynı zamanda bu ağaçtan şeytana da bir pay ayrılmaktadır. Diğer bir rivayette söz konusu ağaç, bitki buğdaydır. Öyle ki buğday dünya hayatında Âdem neslinin gıdası kılınarak cennetteki rahatlık meşakkate, oradaki nimet ise ihtiyaç ve zarurete dönüştürülmüştür. Başka bir rivayette ise bu ağacın bilge ağacı olduğu söylenmiştir. Âdem ve Havva bu ağaçtan yemeleri neticesinde avret mahalleri kendilerine görmüş, böylece öncesinde farkında olmadıkları bir şey öğrenmişler ve hemen örtünmek için yaprak aramaya başlamışlardır.⁵

Mâtürîdî sözü edilen ağacın mahiyetine ve türüne dair bu rivayetleri aktardıktan sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur: فالأصل أن هذا نوع ما يعلم بالخبر من عند عالم الغيب، وليس بنا إلى تعرف حقيقته حاجة، وإنما علينا معرفة قدر المعصية؛ فنعتنصم بالله عنها، والطاعة؛ *"Bu meselede hareket noktası şudur ki sözü edilen husus ancak gayba muttali olan Allah'tan gelecek haber*

4 el-Bakara 2/35.

5 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 1/434. Mâtürîdî tefsirinden yapılan alıntılarının çevirisinde eserin tercümesinden istifade edilmiştir. Bk. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî. *Te'vilâtü'l-Kur'an Tercümesi*. thk. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

yoluyla bilinebilecek türdendir. Aslında bu olayın mahiyetini bilmeye ihtiyacımız yoktur. Bize düşen görev günahın konumunu bilip Allah'a sığınmak, taatin de derecesini bilip işlemeye özen göstermektir.”⁶ Bu değerlendirmenin ardından Mâtürîdî, Allah'ın imtihan dünyası ile ahiret yani ceza ve mükâfat âlemini birbirinden ayırdığını belirtmiş ve bu ikisini birleştirmenin imtihanı ortadan kaldıracığına vurgu yapmıştır. Bundan dolayı Allah sürekli lezzetli olanı mükâfat, kesintisiz elem vereni ceza, ikisi arasında bulunamı ise imtihan olarak tayin etmiştir.

1.2. Ashabı Kehf'deki İki Gurubun Kimliği

“*ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَىٰ لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا*” *Sonra onları uyardırdık ki, iki zümreden hangisinin bekledikleri süreyi daha iyi hesap ettiğini bilelim.*”⁷

Mâtürîdî ayette zikri geçen الْحِزْبَيْنِ “iki grup” ile kimlerin kasdedildiği hususunda müfessirlerin ihtilaf ettiğini belirtmiştir. Bazı müfessirlere göre onlardan müşrik ve mümin olanlardır. Bazıları ise bu iki grubun hükümdar ve gençler olduğunu söylemiştir. Diğer bazı kimseler ise şöyle demiştir: “Onlar (uykularından) uyanınca mağarada ne kadar süre kaldıkları noktasında ihtilaf etmişlerdir. İçlerinden bir kısmı 'Bir gün veya günün bir parçası kadar kaldık.' derken, bir kısmı da 'Ne kadar kaldığınızı Rabbiniz daha iyi bilir.' demiştir.” Buna göre iki grup mağarada ne kadar kaldıkları hususunda ihtilaf eden geçlerdir.

Mâtürîdî bu görüşleri naklettikten sonra şu ifadeleri kullanmıştır: *لكن لسنا ندرى من أي الحزبين وليس لنا إلى معرفة ذلك حاجة، سوى أننا ذكرنا قول أهل التأويل* “Bu sözü söyleyenlerin hangi gruptan olduklarını bilmiyoruz. Yalnızca müfessirlerin görüşlerini aktarmak dışında bunu bilmeye de ihtiyacımız yoktur.”⁸ Dikkat edilirse Mâtürîdî ilgili grubun kimler olduğuna dair görüşleri nakletmiş ancak bunların kesin bir bilgi sunmadığını, zaten bunun bilinmesine de gerek olmadığını belirtmiştir. Bu durum her ne kadar bir bağlayıcılık atfetmese de yorum çeşitliliği

6 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/434.

7 el-Kehf 18/12.

8 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 7/142.

bağlamında Mâtürîdî'nin ilgili rivayetleri dikkate aldığını ya da dikkate almak zorunda olduğunu göstermektedir.

1.3. İsrail Oğullarının Girdiği Belde

وَأذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاذْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَّغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَتَرِذُ الْمُحْسِنِينَ *"Hani, 'Şu memlekete girin. Orada dilediğiniz gibi, bol bol yiyin. Kapısından eğilerek tevazu ile girin ve 'hıtta!' (Ya Rabbi, bizi affet) deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. İyilik edenlere ise daha da fazlasını vereceğiz.' demiştik."*⁹

Mâtürîdî'ye göre bu ayette İsrail oğullarının girmekle emrolundukları beldenin neresi olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre burası Beytülmakdis'tir. Buna şu ayet delil gösterilmiştir: *"Allah'ın sizin için belirlediği mukaddes yere girin."*¹⁰ Bu bakımdan İsrail oğulları bolluk ve bereketle nitelenen, kendileri için rahat bir yaşamı ve pek çok rızkı içinde barındıran Beytülmakdis'e girmek ve orada ikamet etmekle emredilmişlerdir. Başka bir görüşe göre ise İsrail oğullarının girip ikamet etmekle emrolundukları yer çölün sınırı ve bitiminde bulunan bir yerleşim merkezidir.

Mâtürîdî bu iki görüşü naklettikten sonra şu değerlendirmeyi yapmıştır: *غير أن ليس لنا إلى معرفة تلك القرية حاجة، وإنما الحاجة إلى تعرف "Be- lirtmek gerekir ki sözü edilen yerleşim merkezini bilmeye ihtiyacımız yoktur. Bizim için gerekli olan onların muhalefet ettikleri şeyi bilmek, Allah'a itaat etmemeleri ve emrini yerine getirmemeleri sebebiyle kendilerine gelen azaptan haberdar olmaktır. Nihai gerçeği bilen Allah'tır."*¹¹ Bu değerlendirmeler onun hikmet/makâsîd merkezli bir tefsir anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Bir anlamda o ilgili karyenin ayetteki hikmetin ortaya çıkarılması bağlamında kastedilen değil, işaret edilen olduğunu söylemektedir.

9 el-Bakara 2/58.

10 el-Mâide 5/21.

11 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/468.

1.4. Allah İçin Kurban Kesen İki Kişi

وَأْتَلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنِي آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقْبِلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَلْ مِنْ
 (Ey Muhammed!) Onlara, Âdem'in iki oğlunun haberini gerçek olarak oku. Hani ikisi de
 birer kurban sunmuşlardı da, birinden kabul edilmiş, ötekinden ka-
 bul edilmemişti. Kurbanı kabul edilmeyen, 'Andolsun seni mutlaka
 öldüreceğim' demişti. Öteki, 'Allah, ancak kendisine karşı gelmekten
 sakınanlardan kabul eder' demişti."¹²

Mâtürîdî bu ayette Allah için kurban kesen iki kişinin kim-
 liğine yönelik farklı görüş ve rivayetlere yer vermiştir. Hasan-ı
 Basrî (ö. 110/728) ve bazıları buradaki iki kişinin, Hz. Âdem'in
 soyundan gelen çocuklar değil, İsrail oğullarından olduğunu söy-
 lemiştir. Bütün insanlar Âdem'in soyundan geldiği için Allah bu
 iki çocuğu ona nispet etmiştir. İbn Abbâs (ö. 68/687), Kelbî (ö.
 146/763) ve diğer başkalarından gelen yaygın rivayete göre bun-
 lar Âdem'in öz çocukları olup birinin ismi Hâbil, diğerkini ise
 Kâbil'dir. Her birinin ayrı batından olma ikiz kız kardeşi vardı ki
 birisi güzel, diğeri çirkindi. İki de güzel olanla evlenmek istiyor-
 du. Bundan dolayı tartıştılar ve biri diğerkine; "Hadi birer kurban
 keselim, kurbanın kabul edilirse onunla evlenmek senin hakkın,
 benimki kabul edilirse benim hakkım olsun." dedi. Böylece kur-
 banları kestiler. Hâbil'in kurbanı kabul edilirken Kâbil'in ise ka-
 bul edilmedi. Bundan dolayı Kâbil kıskançlık duygusuna kapıla-
 rak kardeşini öldürmeye karar verdi.

Mâtürîdî bu iki görüşü naklettikten sonra şöyle demiştir: و
 لكن لا ندري كيف كانت و فيما كانت القصة و كانا ابني آدم لصلبه أو لم يكونا. و ليس
 لنا إلى معرفة هذا حاجة إنما الحاجة في هذا إلى معرفة ما فيه من الحكمة و العلم ليعلم
 ذلك و يعمل "Ne var ki olayın nasıl vuku bulduğunu, neden kaynak-
 landığını ve sözü edilen iki kişinin Âdem'in kendi çocukları olup
 olmadığını bilmemekteyiz; bilmeye de ihtiyacımız yoktur. Bu ko-
 nuda bilmeye ihtiyacımız olan şey onun hikmetine ve onunla nasıl
 amel edileceğine vakıf olmaktır."¹³ Mâtürîdî ardından bu olayın
 Kur'an'da anlatılmasının hikmetine dair açıklamalarda bulun-
 muştur. Ona göre bu olay Yahudi ve Hristiyanların kitaplarında

12 el-Mâide 5/27.

13 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/496.

anlatılıyordu. Allah Hz. Peygamber'e kitaplarında geçtiği şekliyle bu haberi onlara okumasını ve açıklamasını emretti ki böylece onlar Hz. Peygamber'in bu haberi herhangi bir beşerden değil, Allah'tan aldığını anlasınlar. Çünkü Hz. Muhammed, peygamber izlerinin silindiği ve ilimlerin sona erdiği bir dönemde risaletle görevlendirilmiştir. Öyle olunca bu haberi bir beşerden işitmesi mümkün değildir. Dolayısıyla Mâtürîdî'ye göre ayette anlatılan olaydaki ana hikmet, Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat etmektir.¹⁴ Bu noktada Mâtürîdî'nin Kur'an'daki haberlerin ayrıntısına dair nakledilen rivayetlere ve görüşlere itibar etmemesi, Kur'an haberlerini Hz. Peygamber'in risaletinin ispatının kesin delilleri olarak görmesiyle sıkı bir ilişkisi olduğu anlaşılmaktadır.

1.5. Hz. İbrahim'in Kurban Etmek İsteddiği Oğlu

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى
 “Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, 'Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?' dedi. O da, 'Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.' dedi.”¹⁵

Bu ayette Hz. İbrahim'in kurban etmek istediği çocuğunun kim olduğu hususunda iki görüş vardır. Bir görüşe göre Hz. İsmail, diğere göre ise İshak'tır. Mâtürîdî bu konuda farklı rivayetler bulunduğunu belirterek Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadise göre kurbanlığın İshak olduğunu zikretmiştir. Ancak o روِي “Şayet bu rivayet Hz. Peygamber'den sabit ol-duysa” kaydını düşmüştür. Nitekim Mâtürîdî rivayetleri kritik ederken bu kaydı sıklıkla kullanmıştır. Ardından bunun kim olduğu tartışmasına girmenin yersiz olduğunu vurgulayarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: وإلا فلا حاجة لنا إلى معرفة ذلك أنه فلان أو فلان؛ إذ لو كان لنا إلى بيان ذلك حاجة لبيّن وأزال الإشكال واختلاف الناس في ذلك والتكلم فيه فضل وتكلف؛ إذ لا يحتمل أن يكون بالناس حاجة إلى معرفة ذلك وبيانه، ثم لا يبين لهم ولا يعرف ذلك، فدل ترك التنازع لذلك على أن لا حاجة لهم

14 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/496.

15 es-Saffât 37/102.

إلى ذلك “Yoksa onun filan olduğunu bilmeye bizim ihtiyacımız yoktur. Şayet onun bize açıklanması bir ihtiyaç olsaydı, Cenâb-ı Hak mutlaka açıklar, problemi ve insanların ihtilafını giderirdi. Bu konuda konuşmak boşuna ve zorlama bir gayrettir. Çünkü insanların onu bilmeye ihtiyacı olduğu ve açıklanması gerekli olduğu halde açıklanmamış ve bildirilmemiş olması ihtimali yoktur. İnsanların onu bilmeye ihtiyaçlarının olmaması, bu konudaki tartışmaları bitirmek gerektiğine işaret eder.”¹⁶ Dikkat edilirse Mâtürîdî Hz. Peygamber’den nakledilen rivayetin bu hususta kesin bir bilgi sunmadığını, bunun ancak kesin olarak Allah’ın bildirmesiyle bilineceğini, bildirmediğine göre bu bilgiye ihtiyacımızın olmadığını düşünmekte ve bu konudaki tartışmaları anlamsız görmektedir.

1.6. Fil Olayı

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ “*Rabbinin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?*”¹⁷

Mâtürîdî Fil ordusunun Kâbe’yi yıkıp tahrip etmeye karar vermesinin sebebi hususunda farklı görüşler bulunduğunu zikretmiştir. Bir rivayete göre Fil ordusunu oluşturan gruplar daha önce kendi ülkeleri olan Yemen’de adına Kâbe dedikleri bir mabet inşa etmişlerdi. Bu şekilde Kâbe gibi insanların da bu mabede yönelerek onu düzenli bir şekilde ziyaret etmelerini hedeflemişlerdi. Ancak Araplar Yemen’deki bu mabede ilgi göstermedi. Onlar da bu duruma kızarak Kâbe’yi yıkmaya kalkıştı. Başka bir rivayete göre Araplar Yemenlilerin bir kilisesine saldırarak onu yakıp yok etmişti. Bu olay Yemenlileri son derece kızdırmış ve buna karşılık vermek üzere Kâbe’yi yıkmak istemişlerdi. Başka bir yoruma göre ise Fil ordusu mensupları krallar ve güçlü hükümdarlar geleceğinden gelen kimseler olup kendilerine ve krallıklarına karşı çıkanlara saldırmayı alışkanlık edinmişlerdi.

Mâtürîdî ilgili hadisenin sebebinin bu olayların hangisi olursa olsun sûrede verilmek istenen anlama etki etmeyeceğini belirterek şöyle demiştir: *لا حاجة إلى معرفته، وإنما حاجتنا إلى تعريف*

16 Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 8/582.

17 el-Fil 105/1.

المعنى الذي به أنزلت السورة وثبتت
 vaşın sebebini kesin olarak bilmeye ihtiyacımız yoktur. Bizim
 ihtiyacımız sûrenin indirilişine ve Kur'an'da yer almasına vesile
 olan manayı ortaya koymaktır." Bu değerlendirmenin ardından
 bu olayın Kur'an'da zikredilmesinin üç hikmeti olduğunu be-
 yan etmiştir: Birincisi Allah'ın Mekke halkına lütfettiği nimeti
 onlara hatırlatmaktır. İkincisi inkârda direnen Mekke halkını
 uyardır. Üçüncüsü ise Fil ordusunun Allah'ın işaretlerini
 gördükleri halde inanmadıklarını ve bunun neticesinde helal ol-
 duklarını Mekke halkına tariz yoluyla bildirmektir.¹⁸

2. Gaybî Konular

İmam Mâtürîdî rivayetleri kritik ederken bilinmesine ihti-
 yaç duymadığı konulardan bir diğeri Allah, kıyamet ve melek gibi
 gayb alanıyla ilgili Kur'an'da anlatılan hususların mahiyetiyle iliş-
 kili nakledilen rivayetlerdir. Bu noktada o gaybın ancak Allah'ın
 kesin olarak bildirmesiyle bilinebileceğini vurgulamıştır. Gayba
 dair anlatıların hakikat ve keyfiyetinin insan tarafından biline-
 meyeceğini, öyle ki insanın bu türden anlatılara iman etmekle ve
 bunların ifade ettiği hikmetin gereğini yerine getirmekle emro-
 lunduğunu belirmiştir.

18 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 8/582; Kıssalarla ilgili burada verilen örnekler dışında ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 1/436 (Hz. Âdem'in zellesi), 1/468 (İsrail Oğullarının girdiği belde), 2/225 (Tâlût'a verilen sandığın içindeki sekinenin mahiyeti), 4/303 (Yahudilere haram kılınan hayvanların türü), 4/376 (Hz. Âdem ve eşinin yerleştirildiği cennet), 6/131 (Nüh'un gemisinin keyfiyeti), 6/151 (Salih'in devesinin keyfiyeti), 7/156 (aşhâb-ı kehfın sayı ve isimleri), 7/200, 202 (Musa-Hızır kıssasında Hızır'ın ve öldürülen çocuğun kimliği, duvarın altındaki definenin ne olduğu), 7/288 (Musa'nın kavmiyle bulunduğu vakit), 7/296 (Firavunun askerlerinin sayısı), 7/371 (Hz. Yunus'un balığın karında kaldığı süre), 8/200 (Kârûn'un kimliği), 8/511 (Ashâb-ı karayenin kimliği), 8/635 (Hz. Eyyüb'un yeminin sebebi), 8/638 (Elyasa'nın kimliği), 9/350 (Tubba'nın kimliği).

2.1. Allah'ın Eli

قَالَ يَا إِبْلِيسُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي أَسْتَكْبِرْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْعَالِيْنَ
 “Allah, 'Ey İblis! Ellerimle yarattığıma saygı ile eğilmekten seni ne alıkoymdu? Büyüklük mü tasladın, yoksa üstünlerden mi oldun?’ dedi.”¹⁹

Mâtürîdî bu ayet bağlamında kelimcilerin ve müfessirlerin Allah'a “el” nispet edilmesine yönelik zorlama teviller yaptıklarına işaret etmiştir. Ona göre kimi zaman eli veya herhangi bir uzvu ya da organı olmayana bunlar nispet edilebilmektedir. Bu açıdan Allah için kullanılan “el” kelimesinden malum mana anlaşılmalıdır. Mâtürîdî ayetten böyle bir mana çıkararak kimsenin itikadının bozuk olduğunu belirtmiştir. Zira Allah yarattığı her şeyden yücedir. Dünyada insanlar el ile kazanç sağladıkları, işlerin büyük çoğunluğu hep el ile yaptıklarından dolayı Allah kendisi için “el” ifadesini kullanmıştır. Buna göre elin Allah'a nispet edilmesi “Şayet Allah'ın yaptığı işler, yaratılanlar tarafından yapılmış olsaydı ancak elle yapılırdı” anlamına gelmektedir. Mâtürîdî bunun ardından şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Biz Cenâb-ı Hakk'ın başkalarına ait her türlü nitelikten yüce olduğunu, başkalarına ait bütün sıfatlardan uzak olduğunu biliriz. فإذا كان كذلك فلا حاجة لنا إلى تأويل اليد وما ذكروا أنه ما أراد بها 'Durum böyle olunca, el ve sözünü ettiği diğer organlardan neyi kastettiğini yorumlamaya ihtiyacımız yoktur.’”²⁰

Burada dikkat çekici husus Mâtürîdî bir taraftan Allah'ın haberi sıfatlarının tevîl edilmesine ihtiyaç duyulmadığını söylerken, diğer yandan bu sıfatlara dair bir anlam arayışı içerisine girmesidir. Bu anlam arayışı ilgili kelimeye belli bir mana yükleyerek değil, Allah'ın yaratılmışlara benzeyen her türlü sıfattan yüce ve münezzeh olduğu ilkesi çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu açıdan o “el” kelimesine kuvvet ve kudret gibi doğrudan bir mana yüklemekten kaçınmıştır. Kanaatimizce Mâtürîdî'nin en azından haberi sıfatlar konusunda Mu'tezile'den ayrıldığı temel nokta burasıdır. Çünkü Mu'tezile bu tür sıfatlara tevîl yoluyla belirli manalar yüklerken Mâtürîdî bu tür sıfatlarla tam olarak hangi mananın kastedildiğinin bilinemeyeceğini ve

19 Sâd 38/75.

20 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 8/649.

buna da ihtiyaç duyulmadığını vurgulayarak, bu sıfatları doğrudan tevîl etmekten kaçınmıştır. Buna göre o bu yaklaşımıyla bir yandan Mu'tezile gibi Allah'ın bu tür sıfatlarını mutlak manada tevîle giderek iptal etmemekte, diğer yandan Müşebbihe gibi tescime yormamaktadır. Gaybî bir konu olduğu ve ilgili konuda kesin bir bilgi bulunmadığı için bu iki yaklaşım arasında bir yol tutmaktadır. Onun bu yaklaşımından pekâlâ "Allah'ın mahiyetini bilmediğimiz bir eli olabilir." manası anlaşılabilir. Ancak ona göre kesin olan bir şey var ki Allah yaratılmışlara ait her türlü sıfattan yücedir. Dolayısıyla Allah'a nispet edilen bu tür sıfatları yaratılmış olanlara benzetmek O'nun yüceliğini ihlal etmektedir. Bu sıfatlara tevîl yoluyla belirli bir mana yüklemek ise mahiyeti bilinmeyen bir şeyi iptal etmek demektir. Bu sebeple olsa gerek Mâtürîdî, "Kur'an'da Allah'a nispet edilen el ve diğer organlardan neyi kastettiğini yorumlamaya ihtiyacımız yoktur." demiştir. Aslında Mâtürîdî'nin Mu'tezile'den ayrılan bu yaklaşımı kanaatimizce sadece haberi sıfatlarla sınırlı olmayıp gaybî hususların bütünü için geçerlidir.

2.2. Sûrun Mahiyeti

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ
 O, gökleri ve yeri, hak ve hikmete uygun olarak yaratandır. Allah'ın 'ol' de-
 yip de her şeyin oluvereceği günü hatırla. O'nun sözü gerçektir. Sûr'a
 üflendiği gün de mülk (hükümlerlik) O'nundur. Gaybî da, görülen
 âlemi de bilendir. O, hüküm ve hikmet sahibidir, (her şeyden) hakkıyla
 haberdardır."²¹

Bu ve diğer başka ayetlerde bahsedilen sûrun mahiyetine yöne-
 lik Mâtürîdî farklı görüşler nakletmiştir. Bir görüşe göre üflenen şey
 ruhtur. Ruh ise rüzgâr manasındaki rîh kelimesinden gelmektedir.
 Bazıları burada gerçek anlamda bir üfleme olmadığını söylerken
 diğer bazıları ise bunun gerçek manada bir üfleme olduğunu ileri
 sürmüştür. Öte taraftan sûrun mahiyetine yönelik farklı görüşler
 zikredilmiştir. Bir görüşe göre sûr, yaratıkların suretleri demektir.
 Bazıları ise İsrâfil'in üfleyeceği bir boynuz manasını vermiştir.

21 el-En'âm 6/73.

Mâtürîdî bu görüşleri naklettikten sonra şöyle demiştir: فلا ندري كيف هو، وليس لنا إلى معرفة ذلك حاجة سوى أن فيه ما ذكرنا من سرعة نفاذ البعث “Onun mahiyeti tarafımızdan bilinmemektedir, kaldı ki bilmeye ihtiyacımız da yoktur. Belirttiğimiz gibi bundan sadece ölümden sonra dirilmenin ne kadar süratle gerçekleştiğini anlamalıyız.”²² Bu noktada sûrun İsrâfîl’in üfleyeceği bir boynuz olduğuna yönelik görüş Hz. Peygamber’den nakledilen bir rivayete dayanmasına karşın Mâtürîdî bu rivayete görüşlerden bir görüş olarak yer vermiş ve buna bir bağlayıcılık atfetmemiştir. Değerlendirme faslında üzerinde durulacağı üzere Mâtürîdî’nin bu yaklaşımının bilgi nazariyesiyle yakından ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Mâtürîdî haberi sıfatlarda olduğu gibi burada da gaybî bir boyut taşıyan sûra, tevil yoluna giderek belli bir mana yüklemekten kaçınmakta ve bununla verilmek istenen ana mesaja dikkat çekmekle yetinmektedir.

2.3. Cinlerin Yaratıldığı Ateş

وَوَخَّلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ “Cini de yalın bir ateşten yarattı.”²³

Bu ayet bağlamında Mâtürîdî cinin nasıl bir ateşten yaratıldığına yönelik farklı görüşler zikretmiştir. Bir görüşe göre مارج ateşin dumansız olan saf alevi demektir. Ebû Avsece ise bu kelimenin hareket eden alev manasına geldiğini söylemiştir. Ebû Ubeyde’ye (ö. 209/824) göre Allah cini dumanla karışık bir ateşten yaratmıştır. Diğer bazıları ise odundan ayrılan bir ateşten yaratıldığını belirtmiştir. Bu görüşleri naklettikten sonra Mâtürîdî şöyle demiştir: وليس لنا إلى معرفة ذلك حاجة، إنما الحاجة إلى معرفة ما أودع من الحكمة: “Aslında bizim bunu bilmeye ihtiyacımız yoktur, fakat bizim Âdem i topraktan, Cânn 1 ateşten yaratmasındaki hikmeti ve bunun faydasını bilmeye ihtiyacımız vardır.”²⁴ Ona göre ayette cinlerin ateşten yaratılmasından bahsedilmesinin iki hikmeti vardır. Allah’ın tekrar yaratmaya ve diriltmeye kadir olduğunun, dolayısıyla O’nu hiçbir şeyin aciz bırakamayacağını vurgulanmasıdır. İkincisi ise

22 Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 4/128.

23 er-Rahmân 55/15.

24 Mâtürîdî, *Te’vilâtü'l-Kur’ân*, 9/468.

Allah'ın insanları ve cinleri bir halden başka bir hale geçirmek suretiyle boş yere ve başıboş yaratmadığını göstermektedir.

2.4. İblis'in Meleklerden Olup Olmadığı

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ *“Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklerle, 'Âdem için saygı ile eğilin' dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı.”*²⁵

Bu ayette *إِلَّا* edatıyla istisna edilen İblis'in meleklerden olup olmadığına yönelik farklı görüşler zikredilmiştir.²⁶ Bu noktada Hasan-ı Basrî'ye göre İblis meleklerden değildir. Zira diğer başka ayetlerde Allah bütün melekleri itaatle ve kendisine boyun eğmekle nitelemiş, İblis'ten ise her türlü kötülükten başka bir şeyin sadır olmadığını belirtmiştir. Ayrıca Hasan-ı Basrî'ye göre ayetlerde zikredildiği üzere Allah melekleri nurdan, İblis'i ise ateşten yaratmıştır ki ateş ve nur farklı cevherlerdir. Bu durum ise İblis'in meleklerden olmadığını gösterir. Dolayısıyla *“İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler.”* istisnası böyle bir manaya delalet etmektedir.²⁷ Öte yandan İblis'in meleklerden olduğu görüşünü benimseyenler ise gerek Kur'an'da gerekse de önceki semavi kitaplarda onun meleklerden olmadığına dair herhangi bir kayıttın ve beyanın bulunmadığını belirtmiştir. Bu görüşte olanlara göre *“Onlar (melekler) Allah'ın emrettiği hususlarda O'na asi olmazlar ve kendilerine verilen talimatı yerine getirirler.”*²⁸ ayeti bunun bir delildir. Zira ilke olarak meleklerden isyan ve Allah'a karşı çıkış hususu düşünülemez olsaydı O'na itaatkâr etmelerinin ve

25 el-A'raf 7/11.

26 Kur'an'da illâ edatının farklı manalarda kullanılmasına yönelik bk. Soner Aksoy - Sakin Taş, “Arap Dilinde Yer Alan İllâ Edatının Farklı Kullanımları ve Kur'an Yorumuna Yansımaları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39 (2019), 227-252.

27 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/368. Gaybî konularla ilgili burada verilen örnekler dışında ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 4/108 (Ölüm meleğinin insanların canını nasıl aldığı), 4/419 (Cehennemdeki konuşmaların mahiyeti), 4/516 (Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratması), 5/160 (Meleklerin yardım etmesi), 10/73 (Allah'ın yedi kat gök yaratması), 10/110 (Cehennemin uğultusu), 10/173 (Kıyametin vakti), 10/435 (Cebrail'im kuvveti).

28 et-Tahrîm 66/6.

boyun eğmelerinin övgüye vesile edinilmesinin bir manası olmazdı.²⁹ Mâtürîdî bu iki görüşü naklettikten sonra bunlar arasında bir tercih yapma yoluna gitmemiştir. Ona göre ayetteki istisna edatı, İblîs'in de Adem'e secde etmekle emrolduğuna işaret eder. *ولكن ليس لنا إلى معرفة ذلك فائدة: أنه كان من الملائكة أو من غيره، إنما علينا أن نعرف أنه عدو لنا* “Ancak onun meleklerden mi yoksa başka bir şeyden mi olduğunu bilmenin bizim için bir faydası yoktur. Çünkü bize gerekli olan onun düşmanımız olduğunu bilmemizdir.”³⁰

3. Nüzul Sebepleri

Mâtürîdî tefsirinde ayetlerin nüzul sebeplerine ve kimler hakkında nazil olduğuna dair rivayetlere olabildiğince yer vermiştir. Ancak birçok yerde ilgili ayetin nüzul sebebinin ve kimin hakkında nazil olduğunun bilinmesine ihtiyaç duyulmadığına vurgu yapmıştır. Bu yerler daha ziyade birden çok nüzul sebebinin nakledildiği ayetlerle ilişkili olduğu görülmektedir.³¹

3.1. Bakara 2/274 Ayetinin Nüzul Sebebi

الَّذِينَ يُتَفَقَهُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْيَلِّ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ *“Mallarını gece gündüz, gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir.”*³²

Bir rivayete göre bu ayet ashab-ı kiramdan Abdurrahmân b. Avf'ın zor şartlar altında yapılan Tebük Seferi münasebetiyle gösterdiği maddi fedakârlık hakkında nazil olmuştur. Başka bir rivayete göre ise Hz. Ali hakkında inmiştir. Şöyle ki o sahip olduğu dört dirhemini birini gece, birini gündüz, birini gizli, diğerini ise aşikâr olarak tasadduk etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber'in

29 el-Bakara 2/34.

30 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 4/368.

31 Mâtürîdî'nin tefsirinde nüzul sebeplerine yönelik yaklaşımı için bk. Mustafa Cihad Bakkal, *Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân Adlı Eserinde Esbâb-ı Nüzûl* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018).

32 el-Bakara 2/274.

“Seni böyle davranmaya sevk eden şey nedir?” şeklindeki sorusunu; “Allah, bana vadettiği mükâfata hak kazanmak duygusu vermiştir.” diye cevaplamış ve böylece ilgili ayet nazil olmuştur. Başka bir rivayette ise ayetin Ensar’dan Sâbit b. Kays b. Şemmâs hakkında geldiği söylenmiştir. Mâtürîdî ayetin nüzul sebepleriyle ilgili bu rivayetleri naklettikten sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

فلا ندري فيمن نزلت، وليس لنا إلى معرفة المنزل في شأنه حاجة سوى أنه وصفهم بالجوّد والسخاء، ونفقتهم على الناس ليلاً ونهاراً سرّاً وعلانية، لا رياء فيها، ولا أذى لهم. “Aslında ayetin, kimin hakkında nazil olduğunu kesin olarak bilmemekte ve bu kimseyi bilmeye ihtiyaç da duymamaktayız. Şu kadar var ki, Allah Teâla bu beyanıyla kastettiği kimsele-ri eli açık ve cömert oluşla nitelendirmiş; Allah yolunda insanlara yaptıkları harcamayı da gece gündüz, gizli ve aşikâr olmak, gösteriş, başa kakma ve eziyet özelliği taşımamakla vasıflandırmıştır.”³³ Dolayısıyla Mâtürîdî ayetin kesin olarak kimin hakkında nazil olduğunu bilemeyeceğimizi belirterek, ayette Allah’ın muradının ne olduğu üzerine yoğunlaşmıştır.

3.2. Nûr 24/58 Ayetinin Nüzul Sebebi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَصُومُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَ هُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

“Ey iman edenler! Ellerinizi altında bulunanlar (kölelerinizi) ve sizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin elbiselerinizi çıkardığımız vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza girecekleri zaman) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin soyunup dökündüğünüz vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında (izinsiz girme konusunda) ne size, ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip

*çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*³⁴

Bir rivayete göre bir adam ve Esmâ bint Mersed isimli karısı Hz. Peygamber için yemek yapmışlardı. İnsanlar izinsiz onların evine girmeye başladı. Bunun üzerine Esmâ; “Adamın ve karısının yanına, onlar tek bir örtü içinde iken erkek kölenin izinsiz girmesi ne kadar çirkin Yâ Resûlallah!” dedi. Bunun akabinde Allah zikri geçen ayeti indirdi. Başka bir rivayete göre ise bu ayet Hz. Ömer hakkında nazil olmuştur. Nakledildiğine göre Hz. Peygamber Müdlic isimli bir oğlanı öğle vakti çağırması için Hz. Ömer’e gönderdi. Müdlic Hz. Ömer’in evine gitti ve onu kapıyı üzerine örtmüş kaylule yaparken buldu. Müdlic Hz. Ömer’i sordu ve kendisine onun evde olduğu söylendi. Müdlic kapıyı itti ve selâm verdi, ancak Ömer uyanmadı. Oğlan döndü kapıyı araladı, arkasına dikildi ve onu salladı. Hz. Ömer gene uyanmadı. Oğlan: “Allah’ım! Onu benim için uyandır!” dedi. (Râvi) dedi ki; Kapıyı itti sonra ona seslendi ve içeri girdi. Hz. Ömer uyandı ve oturdu. Bu arada üzeri açıldı ve oğlan onu gördü. Hz. Ömer açılan yerini oğlanın gördüğünü anladı. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: “Vallahi Allah’ın oğullarımızın, kadınlarımızın, hizmetçilerimizin bu saatlerde İzinsiz yanımıza girmelerini yasaklamasını çok arzu ederim” Sonra Müdlic’le Hz. Peygamber’e gitti ve onu kendisine bu ayet inmiş halde buldu.³⁵

Mâtürîdî bu iki nüzul sebebi arasında herhangi bir tercihe gitmeyip şöyle demiştir: لكن لا حاجة لنا إلى أن نتعرف أنها نزلت في شأن فلان أو فلان، أو في أمر فلان وسببه، سوى أن نتعرف المودع فيها وما ذكر من أنواع الأحكام والآداب “Ancak bizim ayetin falan ya da filan hakkında inmiş olduğu yahut falancanın durumu ve vesilesi ile nazil olduğu konusunda bilgi sahibi olmamıza ihtiyaç yoktur. Bilakis ahkâm ve adap kuralarından ayetin içine yerleştirilen ve ayette zikredilen hususları bilmemiz gerekir.”³⁶ Dolayısıyla Mâtürîdî her ne kadar yaygın olarak ayetin nüzul sebebinin ikinci rivayet olduğu bilirse de bu iki rivayete bağlayıcı ve doğrudan ayetin anlamını belirleyici

34 en-Nûr 24/58.

35 Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, 7/588.

36 Mâtürîdî, *Te`vilâtü'l-Kur`ân*, 7/589.

bir değer atfetmemiş, bilakis ayetteki maksat ve murada yoğunlaşmak gerektiğine dikkat çekmiştir.

3.3. Tahrîm 66/1 Ayetinin Nüzul Sebebi

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
*“Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”*³⁷

Bu ayetin sebebi nüzülü bağlamında Hz. Peygamber'in kendisine haram kıldığı şeyin ne olduğu hususunda farklı rivayetler nakledilmiştir. Bir rivayete göre bu ayet, eşleri Hz. Hafsa ve Hz. Aişe'nin rahatsızlık duymalarından dolayı Hz. Peygamber'in cariyesi Mâriye ile cinsi münasebeti kendisine yasaklaması neticesinde nazil olmuştur. İkrime'den nakledilen başka bir rivayette ise Ümmü Şüreyk isimindeki kadın kendisini Hz. Peygamber'e hibe etmiş fakat Hz. Peygamber eşlerinin gönüllerini hoş tutmak için onu kabul etmemiş ve bunun üzerine ilgili ayet indirilmiştir. Bir diğer rivayete göre Hz. Peygamber eşlerinden birinin yanında bal şerbeti içmişti. Sonra eşlerinden birisi kumasına, “Hz. Peygamber senin yanına geldiğinde ona; 'Sendeki bu meşe ağacı şırası kokusu nedir?’ diye sor.” dedi. O da Resûlullah'a bunu söyleyince, o balı kendine haram kıldı. Bunun üzerine ilgili ayet nazil oldu.

Mâtürîdî bu üç rivayeti zikrettikten sonra şöyle demiştir: *وليس لنا إلى تعرف السبب الذي وقع التحريم به، ولا إلى تعيين الشيء الذي حرمه النبي - عليه السلام - حاجة، ولكننا نعلم أن الأمر الذي كان فهو جرى بينه وبين زوجته* “Şunu belirtmeliyiz ki bizim, onun kendisine haram kıldığı şeyin sebebini bilme imkânımız yoktur. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendine haram kıldığı şeyin ne olduğunu da bilmeye de ihtiyaç yoktur. Fakat şunu biliyoruz ki burada cereyan eden olay kendisi ile zevcesi arasında vukû bulmuştur.”³⁸ Anlaşıldığı üzere Mâtürîdî üç rivayette de müsellemler arasında durumun eşleri arasında meydana gelen anlaşmazlık olduğuna işaret ederek haram kılmanın tam olarak neden kaynakladığı hususunun

37 et-Tahrîm 66/1.

38 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 10/77.

bilinmesine ihtiyaç duyulmadığına ve bunun da ayetin anlaşılmasında bir etkisinin bulunmadığına vurgu yapmıştır.

3.4. Enfâl 8/27 Ayetinin Nüzul Sebebi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَحُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ
 “Ey iman edenler! Allah’a ve Peygamber’e hainlik etmeyin. Bile bile kendi (aranızdaki) emanetlerinize de hainlik etmeyin.”³⁹

Mâtürîdî bu ayetin nüzul sebebiyle ilgili farklı görüşler olduğunu zikretmiştir. Bir rivayete göre bu ayet Ebû Lübâbe hakkında anlatılan şu olay hakkında nazil olmuştur: Hz. Peygamber Kurayza Yahudilerini kuşatmıştı. Bunun üzerine onlar Ezriât’ta bulunan kardeşlerinin yanına gitmek üzere Müslümanlarla antlaşma talep ettiler. Yalnızca, verilen hükme razı olmak şartıyla Hz. Peygamber bunu kabul etti. Onlar da bu şartı kabul etmediler. Dediler ki: Bize Ebû Lübâbe’yi gönder. Bu kişi onların istişare ettikleri bir kimseydi. Hz. Peygamber Ebû Lübâbe’yi onlara gönderdi. Bu kişi onlara geldiğinde dediler ki: Ey Ebû Lübâbe! Muhammed’in hükmüne razı olalım mı? Ebû Lübâbe hükme razı olmamalarını eliyle işaret etti. Onlar da buna uydular. Ebû Lübâbe’nin malları ve çocukları onlarla birlikteydi. Dolayısıyla Müslümanlara ihanet etti. Bunun üzerine ilgili ayet nazil oldu. Bazı rivayetlerde buradaki kişinin Ebû Lübâbe değil, Hâtıb b. Ebû Beltea olduğu söylenmiştir. Başka bir rivayete göre bu ayet Hz. Peygamber ile aralarında antlaşma yapılan putperest bir topluluk hakkında nazil olmuştur.⁴⁰ Mâtürîdî bu rivayetleri naklettikten sonra şöyle değerlendirmede bulunmuştur: *لكننا لا ندرى في شأن من نزلت، وليس لنا إلى معرفة ذلك حاجة، سوى أن فيه ما ذكرنا من النهي عن الخيانة في أمانة الله، والأمر بحفظها* “Fakat tam olarak ayetin kim hakkında nazil olduğunu

39 el-Enfâl 8/27.

40 Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 5/186. Nüzul sebepleriyle ilgili burada verilen örnekler dışında ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 3/335 (en-Nisa 4/97 ayetinin nüzul sebebi), 3/388 (en-Nisâ 4/137 ayetinin nüzul sebebi), 3/442 (el-Mâide 5/2 ayetinin nüzul sebebi), 3/534 (el-Mâide 5/48 ayetinin nüzul sebebi), 3/574 (el-Mâide 5/83 ayetinin nüzul sebebi), 4/174 (el-En’âm 6/93 ayetinin nüzul sebebi), 6/583 (en-Nahl 16/110 ayetinin nüzul sebebi), 7/267 (Tâhâ 20/1-3 ayetinin nüzul sebebi).

bilemeyiz. Bunu bilmeye ihtiyacımız da yoktur. Ancak bunda belirtmiş olduğumuz üzere Allah'ın emanetlerine hainlik etmenin yasaklandığı, bunları muhafaza etmenin emrettiği hususlar vardır.”⁴¹

4. Lafızların Medlulleri

Mâtürîdî bilinmesine ihtiyaç duymadığı hususlardan bir başkası diğerlerine nazaran az da olsa Kur'an'da zikredilen bazı lafızların ve tabirlerin delalet ettikleri manaların kesin olarak belirlenmesiyle ilişkilidir. Bu bakımdan o doğrudan ayetin manasında belirleyici bir etki oluşturmadığı durumda ilgili lafzın veya tabirin delalet ettiği manaya yönelik nakledilen farklı görüşler arasında bir tercih yapmamıştır. Bilakis bütün görüşlerin bir şekilde ortak paydasını oluşturan umumi anlama ve kastedilmek isteten ana mesaja dikkat çekmiştir.

4.1. es-Seb'u'l-Mesâni (السبع المثاني) Tabirinin Manası

وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ “*Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi ayeti ve büyük Kur'an'ı verdik.*”⁴²

Mâtürîdî bu ayette zikredilen السبع المثاني tabirinin manasına dair farklı görüşlere yer vermiştir. Bazılarına göre bundan maksat Kur'an'ın tamamıdır. “*Allah, kendi içinde uyumlu, gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi.*”⁴³ ayetini buna delil gösterilmiştir. Bu bakımdan Kur'an'ın *mesâni* olarak adlandırması onda misaller, ibret levhaları ve haberlerin tekrarlanması sebebiyle olduğu söylenmiştir. Diğer bazılarına göre ise bu tabir Kur'an'ın yedi uzun sûresi ya da mufassal sûreler anlamındadır. Hadler, kıssalar, farzlar ve genel hükümleri tekrarlandığından bu sûrelere *mesâni* denildiği ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'den nakledilen bir rivayete göre ise *mesâni* ile Fâtiha sûresi kastedilmektedir. Fâtiha sûresi namazın her rekatında tekrarlandığı için ona bu

41 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 5/186.

42 el-Hicr 15/87.

43 ez-Zümer 33/39.

ismin verildiği belirtilmiştir.⁴⁴ Mâtürîdî bu görüşleri naklettikten sonra şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

ثم إن ثبت ما روي في الخبر أن سبع المثاني فاتحة الكتاب وإلا الكف والإمساك عن ذلك أولى؛ لأنه لا حاجة بنا إلى معرفة ذلك، وليس يكون تسميتنا إياها سوى الشهادة، وما خرج مخرج الشهادة - من غير حصول النفع لنا - فالكف عنه والإمساك أولى "Şa-yet hadiste rivayet edilen bilgi sabitse, es-seb'û'l-mesânî Fâtihatü'l-Kitâb'tır. Eğer doğru değilse bundan kaçınmak daha evladır. Çünkü bizim böyle bir bilgiye ihtiyacımız yoktur ve bizim onu adlandırmamız ancak şahitlikle olur. Bize bir fayda getirmeksizin şahitlik anlamına gelen konumdan uzak durmak ve kendini tutmak daha doğrudur."⁴⁵ Burada Mâtürîdî şehadetle, ayetin nüzulüne şahit olmayı ve bu hususta kesin bilgi bulunmasını kastettiği anlaşılmaktadır. Onun bu yaklaşımının tefsirinin mukaddimesinde yaptığı tefsir-tevil ayırımını yansıtmaktadır. Zira ona göre tefsir, nüzule şahit olan sahabenin; tevil ise nüzule şahit olmayan fakihlerin işidir.⁴⁶ Bu bakımdan tefsir kesinlik bildirirken, tevil ise bir kesinlik bildirmemektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetin tefsir kapsamında değerlendirilmesi mümkün iken Mâtürîdî tevatür seviyesinde olmadığı için bu rivayeti bağlayıcı görmemiş bir anlamda tevil kapsamında saymıştır.

4.2. el-Kanâtîru'l-Mukantara (القنَّاطِرُ)

(المُقَنْطَرَةُ) Tabirinin Manası

زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبِّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النَّسَاءِ وَالْبَنِينِ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْحَيْلِ الْمُسَوِّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْبِ ذَلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْقَدْرِ "Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır."⁴⁷

Bu ayette geçen القنَّاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ tabiriyle ne kadar bir miktarın kastedildiğine yönelik farklı görüşler nakledilmiştir. Bazıları

44 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/462

45 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/462.

46 Geniş bilgi için bk. Veysel Gengil, *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı* (İstanbul: İz Yayınları, 2021), 157-182.

47 Âl-i İmrân 3/14.

bununla 1200, diğer bazıları ise 12.000 okka⁴⁸ kastedildiğini söylemiştir. Ayrıca âlimlerin bir kısmı 70.000 dinar olduğunu söylerken bazıları da Bizans diline göre bir öküz derisi dolusunca altın veya gümüş olduğu fikrini benimsemiştir. Başka bir görüşe göre ise her şeyden 100 adede ulaşan mal demektir. Mâtürîdî bu görüşleri naklettikten sonra şunları söylemiştir: هو اسم المال العظيم لا يُدْرَى ما مقداره، وليس لنا إلى معرفة قدره حاجة ولا فائدة؛ إنما الحاجة إلى معرفة الرغبة فيما كثر من المال؛ إذ ليس قدر أحق بأن يحمل عليه الرغبة من الآخر “Nakledilen bu görüşlere göre servet demek olup miktarını bilmemektedir. Bunun miktarını bilmeye de ihtiyacımız yoktur. Burada ihtiyaç duyulan mesele fazla bir servete yönelik olan isteği ve hırsı bilmekten ibarettir. Zira bu tür mal miktarı arasında birini diğerine tercih etmeye daha uygun bir ölçü yoktur.”⁴⁹

4.3 Ra'd (رَعْدٌ) Kelimesinin Manası

وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ “Gök gürlemesi O'na hamd ederek tesbih eder. Melekler de O'nun korkusundan tesbih ederler. O, yıldırımlar gönderir de onlarla dilediğini çarpar. Onlar ise Allah hakkında mücadele ediyorlar. Hâlbuki O, azabı çok şiddetli olmandır.” (er-Ra'd 13/13).

Mâtürîdî bu ayette zikredilen رَعْدٌ ve onun çıkardığı sesle neyin kastedildiği hususunda farklı görüşlere yer vermiştir. Bir görüşe göre bulutlarla görevli meleklerden birinin ismidir, sesinden maksat ise Allah'ı tesbih etmesidir. Bu görüş İbn Abbâs'ın Hz. Peygamber'den naklettiği bir rivayete dayandırılmıştır. Bu rivayete göre Yahudiler Hz. Peygamber'e gelip dediler ki: Ya Ebe'l-Kasım! Bize gök gürültüsünün ne olduğunu anlat! Hz. Peygamber şöyle dedi: O, bulutlarla görevli meleklerden biridir, yanında ateşten kamçılar vardır, bulutları onlarla Allah'ın dilediği yere sevk eder. Dediler ki: O zaman duyduğumuz o ses nedir? Buyurdu ki: Bulutları sevk sesidir, emrettiği yere gitmeleri için çıkardığı

48 Takriben 1 okka 200 gramdır. Öte yandan 12 okka “bir ritil” olarak isimlendirilir.

49 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/327.

yönlendirici sestir. Yahudiler, doğru söyledin, dediler. Mâtürîdî'ye göre şayet bu rivayet Hz. Peygamber'den sabit olduysa ayetten maksat budur. Ne var ki o farklı görüşlere de değinmiştir. Ebû Said el-Hudrî'nin (ö. 74/693) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Gök gürültüsü, melek; sesi ise onun tesbihidir. Bir görüşe göre رُعدٌ bulutları sevk eden rüzgârdır, bulutlar yoğunlaşıp çıkacak bir yer bulamayınca ses çıkarır, işte bulutların çıkardığı gürültü de budur. Bazı felsefecilere göre ise رُعدٌ kelimesi bulut kütlelerinin çarpışmasıdır ki bundan taşın taşa çarpması gibi bir ses çıkar.⁵⁰

Mâtürîdî bu görüşleri naklettikten sonra şöyle demiştir: وليس لنا إلى معرفة ذلك حاجة؛ سوى أنه هول هائل يهول الخلق، ويذكرهم سلطانه وعظمته، “Onun korkunç bir şey olduğundan, mahlûkatı korkuttuğundan ve insanlara Cenâb-ı Hakk'ın hükümranlığını ve azametini hatırlattığından başka, bizim onu bilmeye ihtiyacımız yoktur. Eğer insanlar ona alışmamış olsalardı o sesi dinlemeye canları dayanmazdı.”⁵¹ Dikkat edilirse Mâtürîdî Hz. Peygamber'den ilgili rivayet nakledilmesine rağmen kesin olarak bağlayıcı görmediği için bu rivayetten yana bir tercihte bulunma yoluna gitmemiş, bilakis lafızdan kastedilen ana mesajın ne olduğunu vurgulamıştır. Bu noktada Mâtürîdî'nin özellikle Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetleri kritik ederken “Şayet sabitse” kaydını sıklıkla kullandığı görülmektedir. Bu durum her ne kadar ilgili rivayetten yana bir tercihte bulunmasa da bu rivayetleri doğrudan bağlayıcı görmemekle birlikte bir şekilde dikkate almak zorunluluğu hissettiğine işaret etmektedir.⁵²

Değerlendirme ve Sonuç

Mâtürîdî'nin “Bilmeye ihtiyacımız yoktur.” türünden zikrettiği bütün ifadelerin kullanıldığı yerler incelendiğinde bunların büyük oranda Kur'an'daki haber kabilinden anlatılarla, bir kısım ayetlerde ise zikri geçen bazı lafızların medlullerinin kesin olarak

50 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/316.

51 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 6/316.

52 Lafızların medlulleriyle ilgili burada verilen örnekler dışında ayrıca bk. Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/488 (zulüm ve fâhişe kelimesinin medlülü), 4/129 (Azer kelimesinin medlülü), 7/141 (Rakîm kelimesinin medlülü), 9/196 (Mukatta' harflerinin medlülü), 10/446 (Siccîn kelimesinin medlülü).

belirlenmesiyle ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu yerlerde belli vurguların öne çıktığı görülmektedir. Bu vurguları şu şekilde kompoze edebiliriz: “Aktarılan görüşler ve rivayetler ilgili hususun keyfiyetini, mahiyetini ve hakikatini bilmemiz için yeterli değildir. Bunu ancak Allah’tan gelecek bir vahiyle ve mütevâtir haberle bilebiliriz. Oysa bu konuda mütevâtir bir haber ya da vahiy yoktur. Zaten bunu bilmenin ayetteki hikmetin anlaşılmasında bir etkisi olmadığından o rivayete ve görüşe ihtiyaç duymayız. Şayet onu bilmeye ihtiyacımız olsa Allah bize beyan ederdi. Bu takdirde bizim ihtiyacımız olan Kur’an’ın ilgili habere yüklediği mananın, hikmetin, hükmün, edep ve ahlak kurallarının ortaya çıkarılmasıdır.”

Mâtürîdî’nin düşünce dünyasını dikkate aldığımızda bu yaklaşımının arka planını öncelikle bilgi nazariyesi, buna bağlı olarak da din-şariat, iman-amel ayrımı ve i’câz-nübüvvet anlayışı oluşturduğu görülmektedir.⁵³ Mâtürîdî aynı zamanda tefsir anlayışının temelini oluşturan bu hususları *Kitâbu’t-Tevhid*’te ortaya koymuştur. Bu bakımdan *Kitâbu’t-Tevhid*’in Mâtürîdî’nin tefsirine yazdığı bir usul mesabesinde olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Öyle ki Mâtürîdî bir olgu ve olaya dair bilgi edinme vasıtalarını idrak (duyu), haber ve istidlâl (akıl yürütme) şeklinde üçe ayırmıştır.⁵⁴ Haberi ise kendi içinde mütevâtir ve âhâd olarak tasnif etmiştir. Bir haber yalan olmasına hiçbir ihtimal verilmiyorsa mütevâtir, yalana ihtimali varsa âhâd kapsamındadır. Bu açıdan Mâtürîdî mütevâtir haberin kesin bilgi ifade ettiğini vurgularken haber-i vâhid ile amel edilmesini belli şartlara bağlamıştır. Bu türden bir haberle amel etmek için nakilde bulunan râvilerin durumunun dikkatli bir şekilde araştırılması ve ilgili haberin muhtevasının değerlendirilip sabit bir nas ile takviye edilmesi gerekir. Böylece doğruluğu -kesin olmasa da- ağır bastığından bu haberle amel edilir.⁵⁵ Buna göre Mâtürîdî’nin özellikle kıssalar gibi Kur’an’daki haberlerin

53 Mâtürîdî’nin bilgi nazariyesinin tefsir anlayışındaki belirleyici etkisi için bk. Ali Karataş, *İmâm Mâtürîdî Kur’an’ı Kur’an’la Te’vil* (İstanbul: Yesevi Yayıncılık, 2014), 44.

54 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İsam Yayınları, 2019), 58.

55 Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhid*, 62.

izahı bağlamında nakledilen rivayetleri bağlayıcı görmemesi ve bilinmesine ihtiyaç duymaması bu rivayetleri haber-i vâhid kapsamında değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim bu yerlerde ilgili hususun ancak vahiy ve mütevâtir haberle bilineceğini söylemesi bunu göstermektedir. Ayrıca Mâtürîdî Kur'an'daki kıssa ve haberleri Hz. Peygamber'in nübüvvetini ispat eden kesin deliller saydığından bunların zannî bilgilerle açıklanmasını doğru bulmamıştır. Zira bu zannî bilgilerin Kur'an'daki haberlerin izahında kullanılması, bunların kesinliğini ihlal edeceği gibi Hz. Peygamber'in risaletini ispat eden deliller olarak görülmesini de zayıflatacağı kaygısını içermektedir. Şöyle ki Kur'an'da anlatılan kıssa ve haberlerde fazlalık veya eksikliğin bulunmaması ta ki Ehl-i Kitab'ın kesin bir şekilde bildiği kadarıyla nakledilmesi Hz. Peygamber'in nübüvvetine delalet etmektedir.⁵⁶ Bundan dolayı olsa gerek Mâtürîdî şüpheli ya da uydurma olabileceği endişesiyle bu türden haberlerin detayına dair aktarılan rivayet ve görüşlere ihtiyaç duyulmadığını belirtmiştir. Ancak o bazı durumlarda haber-i vâhid cinsinden rivayetleri doğrudan kabul ettiği görülmektedir. Onun tefsirindeki bu yaklaşımı haber-i vâhid konusunda takip ettiği yöntemden bağımsız okunduğunda bir tutarsızlık olarak belirlemektedir. Hâlbuki o haber-i vâhid cinsinden rivayetleri mutlak surette reddetmemektedir. Bilakis bahsi geçen şartlar çerçevesinde makbul görmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in hissî mucizeleriyle alakalı rivayetleri nübüvvetine delalet etmesinden dolayı kabul eder. Buna göre her ne kadar bu rivayetler haber-i vâhid derecesinde olsa da Kur'an'da pek çok peygamberin mucize gösterdiğinin anlatılması Hz. Peygamber'in hissî mucize gösterdiğini doğrulamaktadır. Bu bakımdan haber-i vâhid kapsamında olan hissî mucizelerle alakalı rivayetler, diğer peygamberlerin mucizeler gösterdiğine yönelik Kur'an'daki sabit naslarla takviye edildiğinden makbul görülmüştür. Dolayısıyla Mâtürîdî'nin tefsirinde birtakım rivayetleri makbul görürken diğer bazılarını ise kabul etmemesi keyfî bir durumun değil, onun haber-i vâhid konusundaki yaklaşımının bir neticesidir.

56 Hanifi Özcan, "Türk Din Bilgini Mâtürîdî'ye Göre Kur'an'daki Kıssa ve Me-selelerin Epistemolojik Amaç ve Önemi", *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 24/2 (1995), 23.

Ayrıca rivayetler konusundaki bu yaklaşımında onun kelamcı kimliğinin belirleyici bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Mâtürîdî'nin bu yaklaşımının temelini oluşturan hususlardan bir diğeri kanaatimizce din-şeriat ve buna bağlı olarak yaptığı iman-amel ayrımıdır. Şöyle ki din; sabit ve değişmez olan, artıp eksilmeyen, tebdil ve tağyire uğramayandır. Şeriat ise zamanla değişebilir, nesh edilebilir, tağyir ve tebdile uğrayabilir. Bu bakımdan dinin konusu iman, şeriatın konusu ise ameldir. Ta ki bütün peygamberler için din ve iman tek ve sabit, şeriat ve amel ise farklı ve muhteliftir.⁵⁷ Bu noktada Mâtürîdî Kur'an'daki haber kabilinden anlatıları din kapsamında gördüğünden olsa gerek bunların zan içeren rivayet ve görüşlerle tefsir edilmesini doğru bulmamıştır. Çünkü haberde de değişiklik, tağyir ve tebdil olması doğru değildir. Oysa haber-i vâhid cinsinden rivayetler böyle bir ihtimale kapı aralamaktadır ki Mâtürîdî buna imkân tanımamak için ilgili rivayetlere ihtiyaç duyulmadığını belirtmiştir. Çünkü Kur'an'daki haberler daha ziyade imanın konusu olması, yalan ve şüpheden kaçınarak onları anlatıldığı şekliyle kabul etmeyi ve anlamlı kılmayı gerekli kılmaktadır. Nitekim Mâtürîdî bu minvalde Kâf 50/14 ayetinde zikri geçen Tubba'nın kimliğine dair rivayet ve görüşleri aktardıktan sonra şöyle demiştir: *ولا حاجة بنا إلى تفسيره بأنه من كان؟ وما اسمه؟ كما ذكر بعض أهل التأويل؛ لما لم يذكر في القرآن، ولم يثبت بالتواتر، فلا نزيد على ذلك* “Onun kim olduğunu ve isminin ne olduğunu bilmeye bizim ihtiyacımız yoktur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de ancak bu kadarı belirtildiği ve tevatür yoluyla herhangi bir bilgi gelmediği için müfessirler de bu kadarıyla yetinmişlerdir. Yalan rivayetlerden kaçınmak amacıyla biz de bu kadarıyla yetiniyoruz.”⁵⁸

Diğer bir husus Mâtürîdî'nin rivayetler konusundaki bu yaklaşımı hikmet merkezli tefsir anlayışını yansıtmaktadır. Zira o rivayetleri değerlendirirken “Bunu bilmeye ihtiyacımız yoktur.” gibi benzer tabirler kullanmasına mukabil esas olanın ayetteki mananın, hikmetin, hükmün, edep ve ahlak kurallarının

57 Sönmez Kutlu, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî”, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, haz. Sönmez Kutlu (Ankara: Otto, 2016), 47-55.

58 Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 9/350.

anlaşılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu noktada o ilgili rivayetlerin ayetteki hikmetin ortaya çıkarılmasında belirleyici bir etkisinin bulunmadığını, şayet böyle bir etki söz konusu olsaydı hiçbir şüpheye mahal bırakmadan bunun vahiy ya da mütevâtir haberle kesin olarak beyan edileceğini söylemiştir. Ona göre ayette muhataplara verilmek istenen ana mesajı gölgeleyecek ve geri plana itecek ayrıntı ve tartışmalardan sakınmak gerekir. Bu bakımdan özellikle ayetin konu edindiği olguya değil, herkes için işaret ettiği genel manaya öncelik vermiştir. Onun hikmet merkezli bu yaklaşımı makâsıtçı tefsir anlayışının öncü isimlerinden birisi olduğunu göstermektedir. Nitekim çağdaş dönemdeki makâsıt merkezli tefsir hareketlerinde onun bu yaklaşımının izini ve etkisini görmek mümkündür.⁵⁹ Ancak Mâtürîdî hikmet ve murat vurgusu yapmakla birlikte Kur'an'da anlatıldığı çerçevede ilgili haberi iptal, ihlal ya da ihmal eden bir makâsıtçı anlayışa sahip değildir. Bu noktada onun ihmal ettiği husus, Kur'an'daki haberlerin detayına dair aktarılan haber-i vâhid kapsamındaki rivayetlerdir ki ona göre bunların ilgili haberdeki hikmetin ve muradın anlaşılmasında belirleyici bir etkisi bulunmamaktadır. Ayrıca onun bu yaklaşımının Allah'ın haberi sıfatları, melek, ahiret gibi gaybî hususları anlatan ayetler için de geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu noktada bu türden gaybî anlatıların hikmet ve maksadına öncelik verse de Mu'tezile'nin yaptığı gibi tevîl yoluna giderek bunlara belirli anlamlar yüklememiş, bilakis ilkesel açıklamalarda bulunarak ilgili hususun hakikatinin insan tarafından bilinmeyeceğini, buna da gerek olmadığını vurgulamıştır.

59 Ali Karataş, "Çağdaş Tefsirde Mâtürîdî İzleri", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiye Gelenegi Tarih, Yöntem, Doktrin*, ed. Hülya Alper (İstanbul: İfav, 2018), 439-470.

KAYNAKÇA

Aksoy, Soner – Taş, Sakin. “Arap Dilinde Yer Alan İllâ Edatının Farklı Kullanımları ve Kur’ân Yorumuna Yansıması”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/39 (2019), 227-252.

Bakkal, Mustafa Cihad. *Mâtürîdî'nin Te'vilatü'l-Kur'ân Adlı Eserinde Esbâb-ı Nüzûl*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.

Gengil, Veysel. “Mâtürîdî'nin Siyer'e Dair Kritik Ettiği Bazı Rivayetler”. *Akademik Siyer Dergisi* 1/1 (2020), 63-83.

Gengil, Veysel. *Mâtürîdî'de Tefsirin İmkânı*. İstanbul: İz Yayınları, 2021.

Karataş, Ali. “Çağdaş Tefsirde Mâtürîdî İzleri”. *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiye Geleneği Tarih, Yöntem, Doktrin*, ed. Hülya Alper (İstanbul: İfav, 2018), 439-470.

Karataş, Ali. *İmâm Mâtürîdî Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vil*. İstanbul: Yesevi Yayıncılık, 2014.

Korkmaz, Sıddık. *İmam Mâtürîdî ve Mezhep Eleştirileri*. Ankara: İz Yayıncılık, 2017.

Kutlu, Sönmez. “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî”. *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*. Haz. Sönmez Kutlu (Ankara: Otto, 2016), 25-66.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Kitâbu't-Tevhid*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İsam Yayınları, 2019.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. thk. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Mecdî Baslûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.

Özcan, Hanifi. “Türk Din Bilgini Mâtürîdî'ye Göre Kur'ân'daki Kıssa ve Meselelerin Epistemolojik Amaç ve Önemi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 24/2 (1995), 18-35.